

ธัมมาธิปไตย : พุทธปรัชญาการปกครองไทย

Dhammadhipateyya: Buddhist Philosophy for Thai Governing

พีระวัฒน์ จัตรไทยแสง¹

Piravat Chatrathaisang

บุญรวม คำเมืองแสน²

Boonruam Khammuangsaen

E-mail : Piravattc@gmail.com

Received: March 21, 2023 Revised: April 4, 2024

Accepted: April 5, 2024

บทคัดย่อ

หลักธัมมาธิปไตยเป็นเครื่องมือแนวทางพัฒนาที่มีคุณค่าทั้งต่อปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย ซึ่งมีหลักยึดมั่นต่อหลักการ กฎกติกา ความจริง ความดีงามและความถูกต้อง โดยการประยุกต์หลักธรรมที่เหมาะสมแก่การพัฒนาความเป็นผู้นำประเทศและองค์กรในระดับต่าง ๆ และส่งเสริมหลักธรรมคือ ศีลห้าและหลักกุศลกรรมบถเป็นมูลฐานของการพัฒนาบุคคล ที่จะเป็นจุดเริ่มต้นส่งผลให้มีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางความคิดจิตใจที่ถูกต้องดีงาม ละเว้นการทำชั่วและตั้งมั่นอยู่ในกายสุจริต วาจาสุจริต ใจสุจริต ส่งผลให้ปัญหาจริยธรรมของบุคคลต่าง ๆ พร้อมทั้งปัญหาของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยย่อมได้รับการแก้ไขและพัฒนาไปด้วย แม้ว่าคนไทยจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไปมากมาย หากยึดมั่นเดินตามแนวทางแห่งหลักธัมมาธิปไตยแล้ว ความคิดเห็นต่างของคนในชาติจะไม่กลายเป็นเครื่องมือในการประหัตประหารและทำความเสียหายทำลายประเทศชาติ แต่จะสามารถนำมาช่วยพัฒนาประเทศให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมอารยประเทศอื่นได้ โดยนำหลัก

¹ นักศึกษา ป.เอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

² หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

ธรรมาภิบาลเป็นหลักการบริหารงานเพื่อให้การปกครองในระบบประชาธิปไตยเข้มแข็งและเกิดความ
ร่วมมือกันด้วยความเป็นธรรมและสุจริต หลักธรรมาภิบาลเป็นพุทธปรัชญาการปกครองที่ยึดกฎ
กติกาคือความถูกต้องเป็นหลัก และส่งเสริมจริยธรรมของปัจเจกบุคคล จึงเป็นปัจจัยให้ธัมมาธิปไตยเกิด
ประสิทธิผล ย่อมจะส่งผลให้ระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยมีการพัฒนาและมั่นคงขึ้น

คำสำคัญ: ธัมมาธิปไตย, พุทธปรัชญาการปกครองไทย

ABSTRACT

The principle of *Dhammadhipateyya* is a developmental tool that is valuable both to the individual as a part of society and to the democratic system of governing in Thai society. *Dhammadhipateyya* has adherence to principles, rules, truth, goodness, and righteousness. The applied principles of dharma which are suitable for leaderships in supervising government and organizations, and the Five Precepts and the Principle of Wholesome Course of Actions for personal development. These applied Dharma principles shall be the primary causes in good deeds, verbal, and mental behaviors, by refraining from bad actions and staying to the right deed, right speech and right mentality, these factors will be the tools as well in solving the individual ethical problems, along with the democratic problems in Thai society. Although Thai people have different political views and opinions, whether those are sole sovereign or democracy, when they confide to the principle of *Dhammadhipateyya*, these different opinions shall not become the persecutive and destructive tools in damaging the nation, vice versa these different opinions can be utilized for developing country for its prosperity as other developed countries. Good governance is a Buddhist philosophy of governing rules-based on the righteous conduct, promoting the individual ethics. Therefore, these are factors that make the principles of *Dhammadhipateyya* effectively, and this will inevitably result in the development and stability of democracy in Thai society.

Keywords: Dhammadhipateyya, Buddhist Philosophy in Thai Governing

1. บทนำ

อำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศหรือรัฐ ที่เรียกว่า อำนาจอธิปไตย (sovereignty) ย่อมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละระบอบการปกครอง เช่น อำนาจอธิปไตยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศ ในระบอบประชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เป็นต้น การจะเป็นรัฐได้นั้น ต้องประกอบด้วย อาณาเขต ประชากร และรัฐบาล แล้ว ประเทศนั้น ๆ ก็ต้องเป็นประเทศที่สามารถมีอำนาจอสูงสุดในการปกครองตนเอง (อำนาจอธิปไตย) จึงจะสามารถเรียกว่า "รัฐ" ได้ ซึ่งหมายถึง สิทธิแห่งอัตลักษณ์ทางการเมือง (Political Entity) ที่แสดงถึงการใช้อำนาจของรัฐบาลปัติย์หรือผู้มีอำนาจอสูงสุดทางการปกครอง อันแสดงถึงมโนทัศน์ของการมีอำนาจอสูงสุด (the supremacy of power) ภายในขอบเขตเชิงภูมิรัฐศาสตร์

แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยในกฎหมายระหว่างประเทศ หมายความว่า การใช้อำนาจอโดยรัฐทางนิตินัย (De jure Sovereignty) หมายความว่า สิทธิอำนาจอตามกฎหมายที่จะกระทำการหนึ่งใด ส่วนโดยทางพฤตินัย (De facto Sovereignty) หมายความว่า อำนาจอสูงสุดทางการปกครองของประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือรัฐใดรัฐหนึ่ง ที่อำนาจอธิปไตยเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นของรัฐสมัยใหม่ (Modern State) หรือรัฐประชาชาติ (Nation-State) มิเช่นนั้น รัฐหรือรัฐประชาชาตินั้น ย่อมขาดความมีเอกราชและอธิปไตยในทางการเมืองการปกครอง

ส่วนรูปแบบการปกครอง (Forms of Government) มีหลัก ๆ สองรูปแบบ ได้แก่ เผด็จการ (Dictatorship) และประชาธิปไตย (Democracy) การแยกรูปแบบการปกครองสองรูปแบบนี้ออกจากกันเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เพราะไม่ว่าประเทศใดก็อ้างว่าตนปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น ปัจจัยที่ต้องนำมาพิจารณาเป็นตัวแยกความแตกต่างนั้น นอกจากตัวองค์กรทางการเมือง ระบบการเลือกตั้ง หรือรัฐธรรมนูญแล้ว จะต้องดูการใช้อำนาจอของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้อำนาจอทางการเมืองโดยแท้จริงหรือไม่ มีการจำกัดเสรีภาพของพรรคฝ่ายค้าน หรือมีการใช้กำลังเข้าปราบปรามผู้ที่มีความเห็นต่างขัดแย้งกับรัฐบาลหรือไม่ เป็นต้น

พุทธศาสนามีได้พิจารณาถึงข้อดีและข้อด้อยของระบอบการปกครองทั้งสองรูปแบบข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงมิได้ตำหนิระบอบการปกครองที่เป็นอัตตาธิปไตย ที่มีผู้นำหรือผู้ปกครองผู้เดียวที่รวบอำนาจเบ็ดเสร็จรวมศูนย์กลางอำนาจอปกครอง เพราะถ้าผู้ปกครองในระบอบเผด็จการนั้นยึดมั่นในคุณธรรม โดยที่มีสติคอยกำกับ การคิด การพูด และการทำตลอดเวลา เพื่อมิให้หลงระเหิรในอำนาจนั้น มีความเป็นธรรมในเหตุในผลอันถูกต้อง และมีความยุติธรรมต่อประชาชนเหมือนกับพ่อปกครองลูก ส่วนโลกาธิปไตย หรือผู้ปกครองแบบคณะบุคคลที่เป็นตัวแทนของประชาชนในการบริหารประเทศ หรือเปรียบเทียบได้กับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ก็อาจดีกว่าอัตตาธิปไตย แต่ทรงมิได้ยกย่องว่า โลกาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด เพราะยังมีปัญหาข้อบกพร่องอยู่หลายด้านด้วยกัน ดังที่อดีตนายกรัฐมนตรี สหราชอาณาจักร เซอร์ วินสตัน เชอร์ชิลล์ ได้ปราศรัยใน

สหภาพของอังกฤษว่า “ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่เลวร้ายที่สุดในบรรดาแบบการปกครองทั้งหลาย”³

2. แนวคิดอำนาจอธิปไตย

ลักษณะสำคัญของอำนาจอธิปไตย เป็นอำนาจที่มีความจำเป็น (Absoluteness) กล่าวคือ เป็นอำนาจในการออกกฎหมายของรัฐ อยู่เหนือทุกภาคส่วนของรัฐและประชาชนทุกคนที่อยู่ในรัฐ อำนาจอธิปไตยของรัฐยังคงมีอยู่ตราบเท่าที่รัฐยังคงดำรงอยู่เป็นความถาวร (Permanence) ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในฐานะของรัฐอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงหรืออาจมีการปฏิรูปการปกครองเปลี่ยนระบบของฝ่ายบริหารซึ่งหมายถึงรัฐบาลได้ แต่อำนาจอธิปไตยมิได้สูญหายไปจากรัฐ และอำนาจอธิปไตยของรัฐต้องเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น หากมีการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยก็ย่อมเป็นการทำลายอำนาจอธิปไตย ส่วนการแบ่งชั้นการปกครอง (Indivisibility) เป็นการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยให้องค์กรต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจ⁴

ฌ็อง บอดัง (Jean Bodin) นักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศส ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้อธิบายไว้ว่า รูปแบบของรัฐบาลจะเป็นรูปใดนั้น พิจารณาได้จากผู้ถืออำนาจอธิปไตย หากเป็นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจของรัฐก็จะเป็นของกษัตริย์ ซึ่งจะเป็นองค์รัฐาธิปัตย์ผู้มีอำนาจเบ็ดเสร็จหนึ่งเดียว หากเป็นการปกครองโดยคณะบุคคลปกครองก็จะเป็นคณะอธิปไตย ขณะที่ถ้าเป็นสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจปกครอง ก็จะเป็นประชาธิปไตย ในแง่รัฐบาล บอดังมีความเห็นว่ารัฐเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย ขณะที่รัฐบาลเป็นเครื่องมือที่รัฐจะใช้อำนาจอธิปไตย กฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่แสดงขอบเขตแห่งอำนาจอธิปไตยของประเทศ⁵

มงแต็สกีเยอ (Montesquieu) นักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศส ผู้ให้กำเนิดแนวคิดในการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ตามแนวคิดประการสำคัญของอริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ด้านการเมืองการปกครองชาวกรีก มีเป้าประสงค์ที่ต้องการให้อำนาจทั้งสามฝ่ายนี้ มีการถ่วงดุลและตรวจสอบซึ่งกันและกัน และเพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบขององค์กรภาครัฐที่อาจจะเกิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน อย่างไรก็ตาม ในการตรวจสอบควบคุมการใช้อำนาจรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการปัญหาทุจริต

³ เกษียร เตชะพีระ, ปัญหาของประชาธิปไตย: เอกลักษณ์, คันเมื่อ 1 ธันวาคม 2565, จาก http://www.people.umass.edu/pokpongj/Interest/interest_kasean_15.htm.

⁴ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. (2508). หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: มปป. หน้า 100.

⁵ อ้างแล้ว.

ของการบริหารงานที่สลับซับซ้อนไม่โปร่งใส จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือตรวจสอบควบคุมจากภาคประชาสังคมเพื่อให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด⁶

3. ความหมาย “อธิปไตย” ในพุทธศาสนา

ในอธิปไตยยสูตร⁷ (อง.ติก. 20/479/165–167.) อธิปไตย หมายถึง ความเป็นใหญ่ อันเป็นสิทธิ์หรืออำนาจในตัวบุคคลที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิต ทั้งในลักษณะของการเป็นผู้นำ ผู้ปกครอง และผู้ปฏิบัติ อันจะทำให้สังคมเจริญ และเกิดความสงบสุข กล่าวไว้ดังนี้

1. อัตตาอธิปไตย (supremacy of self; self-dependence) เป็นอำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียว ถือตนเป็นใหญ่ กระทำการโดยยึดความคิดเห็นของตนเองเป็นที่ตั้ง⁸ เป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครองบ้านเมืองมี (1) อำนาจบริหาร (2) อำนาจตุลาการ และ (3) อำนาจนิติบัญญัติ อยู่ที่บุคคลคนเดียว บุคคลอื่นเพียงเป็นผู้รับคำสั่ง หรือรับนโยบายไปปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเจ้าของอำนาจเท่านั้น ถ้ามีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครอง เรียกว่า ระบบกษัตริย์แบบสมบูรณาสิทธิราชย์ หากเป็นระบบสาธารณรัฐ ประมุขหรือประธานาธิบดีเป็นศูนย์รวมอำนาจ ซึ่งมักจะเรียกระบบนี้ว่า เผด็จการ

2. โลกาธิปไตย (supremacy of the world or public opinion) เป็นอำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับความเห็นของหมู่คนส่วนใหญ่ ถือโลกเป็นใหญ่ กระทำการโดยยึดถือกระแสของโลก ซึ่งหมายถึงประชาชน คนส่วนใหญ่มีความเห็นอย่างไรก็ถือเอาตามนั้น⁹ เปรียบได้กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ถ้าเป็นประเภทประชาธิปไตยโดยตรงก็จะให้ประชาชนทั้งประเทศมาประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับนโยบาย การจัดการ การบริหารบ้านเมือง ส่วนประชาธิปไตยประเภทโดยอ้อม เป็นการให้ประชาชนเหล่านั้นเลือกตัวแทนของตนขึ้นมาทำหน้าที่แทนตน ตัวแทนเหล่านั้นลงคะแนนเสียงหรือแสดงความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ถือว่าเป็นมติมหาชนส่วนใหญ่ในชุมชนที่คัดเลือกตัวแทนนั้นเข้ามา

3. ธัมมาธิปไตย หรือ ธรรมาธิปไตย (supremacy of the Dharma or righteousness) เป็นอำนาจสูงสุดที่ประกอบด้วย “ธรรมะ” โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อยหรือแม้จะเป็นความเห็นของปัจเจกบุคคล กระทำการโดยยึดถือหลักความยุติธรรมความ

⁶ อ้างแล้ว.

⁷ อง.ติก. 20/479/165–167.

⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ 12. หน้า 107.

⁹ อ้างแล้ว.

ถูกต้องชอบธรรมเป็นเครื่องมือตัดสินใจ¹⁰ ได้แก่ 1) ธรรมฐิติ เป็นการที่ผู้ปกครองต้องถือหลักคุณธรรม ประพฤติปฏิบัติตามธรรม และบริหารรัฐด้วยความถูกต้องตามอำนาจ 2) ธรรมนิติ เป็นการที่ผู้ปกครองเข้ามาสู่อำนาจตามครรลองของกฎหมายที่มีโครงสร้างรูปแบบ และกติกากฎการปกครองที่เป็นธรรม และ 3) ธรรมมติ เป็นการได้รับฉันทามติที่เป็นธรรม ปราศจากการได้มาด้วยกลวิธีที่ไม่ถูกกฎหมายหรือละเมิดจรรยาบรรณ มีเป้าหมายการบริหารปกครองเพื่อประชาชนให้ได้รับสันติสุข ภารดรภาพ สิทธิเสรีภาพ ตามเจตนารมณ์ที่ต้องการของพลเมือง พุทธศาสนายกย่องธัมมาธิปไตยว่าเป็นแนวทางที่ผู้ปกครองทั้งในระดับองค์การ และประชาธิปไตยจะต้องยึดถือ เพื่อให้เกิดการปกครองที่ดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข¹¹

4. หลักการบริหารและปกครองประเทศให้มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับธัมมาธิปไตย

การบริหารและปกครองประเทศซึ่งมีความสอดคล้องกับธัมมาธิปไตยเกิดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือกันของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง เป็นการปกครองที่ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ โดยมีได้ถือตนหรือถือโลกเป็นใหญ่ กระทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักพิจารณาอย่างถ่องแท้ และมุ่งคิดพิจารณา เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพหลักการกฎ ระเบียบ กติกา และข้อบังคับทางสังคมนั้น ๆ หลักพุทธธรรมในการปกครองนั้นเป็นการสงเคราะห์หมวดธรรมต่าง ๆ ให้เข้ากับหลักการปกครอง ที่ใช้ในการเป็นผู้นำ ในการวินิจฉัยสั่งการวางแผนนโยบาย วางกรอบการบริหารบ้านเมือง เพื่อการพัฒนาประเทศและพัฒนาองค์กร รวมถึงการสงเคราะห์คนในสังคม

การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ให้ความสำคัญในเรื่องความมีเสรีภาพในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการชุมนุม เสรีภาพในการนับถือศาสนา แต่ก็มีกรอบควบคุมและจำกัดการใช้เสรีภาพภายใต้กฎหมาย เพื่อประโยชน์แก่ตนเองร่วมกัน ธัมมาธิปไตยในฐานะที่เป็นมาตรฐานทางจริยธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้ 4 แนวทาง ดังนี้

1. การควบคุมตนเอง เป็นการควบคุมกาย วาจา และใจของตนเองที่เป็นจริยธรรมของบุคคลให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องและพึงประสงค์ของสังคม การควบคุมตนเองให้ดำเนินไปในแนวทางที่

¹⁰ อ้างแล้ว.

¹¹ อนุชา พละกุล, สุรพล สุยะพรหม, ยุทธนา ประณีต, พระสมุห์อาคม อาคมธีโร, ดาวันภา เกตุทอง. (2563). ธรรมาธิปไตย : แนวคิด ทฤษฎี และการส่งเสริมการตื่นตัวทางการเมืองระบอบประชาธิปไตยของเยาวชน*. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2563). หน้า 40.

ถูกต้องดีงามเปรียบเสมือนการชนะใจของตนเองได้ ก็เท่ากับได้เปิดโอกาสให้ธรรมฝ่ายดีมีพลังสามารถพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น ไม่ให้ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมเข้าครอบงำการชีวิตของตนเองได้ บุคคลนั้นย่อมจะมีความคิดความเห็นไปในทางที่ถูกต้อง ย่อมส่งผลดีต่ออุดมการณ์แบบประชาธิปไตยที่มุ่งทำเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ดังนั้น การที่บุคคลใดสามารถควบคุมตนเองได้ตามกรอบของธัมมาธิปไตยดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือฝ่ายถูกปกครองก็ตาม เมื่อจะใช้อำนาจอธิปไตยที่ตนเองมีอยู่ก็จะใช้ไปในทางที่ถูกต้องดีงามตามหลักการประชาธิปไตย

2. การพัฒนาตนเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับตนเอง ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมให้มีความเหมาะสมและ สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมประชาธิปไตยคาดหวัง โดยพัฒนาตนเองให้มีความเหมาะสมทั้งด้านความคิด การพูด และการกระทำ ด้วยธรรมะตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้นั้น จึงต้องเริ่มจากการพัฒนาตนเองของแต่ละบุคคล

3. การตรวจสอบตนเอง เป็นวิธีการให้แต่ละบุคคลคิดพิจารณาทบทวนและไตร่ตรองตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบันตามกรอบของธัมมาธิปไตยในฐานะการเป็นผู้ปกครองที่มีคุณภาพและเป็นผู้ใต้ปกครองที่ดี เพื่อให้ความถูกต้องดีงามเกิดขึ้นและมีความผิดพลาดน้อยลงกับชีวิตของตน โดยเฉพาะพฤติกรรมทางใจ เนื่องจากมโนกรรม นั้นย่อมนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมทางกาย และทางวาจาต่อไปได้ทั้งในด้านที่ดีและด้านไม่ดี หากบุคคลใดสามารถตรวจสอบพิจารณาพฤติกรรมภายในจิตใจของตนเองได้ ก็จะช่วยให้สามารถจัดการยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่สมควรประพฤติออกมาได้ และหากเกิดขึ้นแล้วก็จะสามารถหันกลับมาจัดการแก้ไขให้ถูกต้องหรือไม่ให้พฤติกรรมเช่นนั้นเกิดซ้ำอีกต่อไป

4. การตรวจสอบภายนอก เป็นวิธีการพิจารณาตรวจสอบโดยผู้ตรวจสอบจากภายนอกอาจจะเป็นบุคคลหรือหน่วยงานอื่นตามกรอบหรือตามมาตรฐานของธัมมาธิปไตย เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองในระบบประชาธิปไตยได้แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองกระทำโดยมีกฎหมาย หรือกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับใช้ในสังคม รวมถึงหลักธรรมต่าง ๆ นั้นต้องเป็นสิ่งจูงใจที่สามารถทำให้บุคคล รู้สึกต้องการปฏิบัติตามในส่วนที่เป็นความดีงามตามศีลธรรม ละเว้นส่วนที่ไม่ดีไม่งามไม่ถูกต้องตามศีลธรรม และนำบุคคลไปสู่ความสงบสุขได้ จึงจะเป็นเครื่องมือตรวจสอบภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อหลักธรรมที่พัฒนามาเป็น กฎกติกา ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ มีความเป็นธัมมาธิปไตย การที่บุคคลหรือหน่วยงานจากภายนอกจะนำไปใช้เป็นเครื่องมือพิจารณาตรวจสอบพฤติกรรมการทำงานของบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่ถูกตรวจสอบว่ามีแนวโน้มไปในทางที่ถูกต้องหรือไม่ ก็จะเป็นความเป็นธัมมาธิปไตยเช่นเดียวกัน

หัวใจสำคัญในการควบคุมตนเองก็คือการชนะใจของตนเองได้ เนื่องจากโดยทั่วไปปัจเจกบุคคลมักจะพ่ายแพ้ต่ออำนาจของกิเลส ผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาได้ตามอำนาจของกิเลสเสมอ เพราะฉะนั้น จึงควรมีหลักธรรมที่ถูกต้องดีงามเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตน สามารถตรวจสอบและควบคุมตนเอง เพื่อให้ธรรมเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามต่อไป

5. หลักธรรมาภิบาลในการปกครองประเทศให้ธรรมาธิปไตยเกิดประสิทธิผล

ธรรมาภิบาล ถือเป็นหลักของการบริหารสาธารณะที่ให้ความสำคัญกับหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและให้ความสำคัญกับประชาชนเพื่อบังคับให้เกิดการบริหารจัดการ ตั้งแต่สังคมที่เล็กที่สุด ระดับ ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมืองประเทศ ไปจนถึงสังคมโลก จึงต้องมีการดูแลรักษาควบคุมคุ้มครอง เช่น ในระดับครอบครัวก็ต้องมีบิดามารดา ปกครองดูแลบุตรและสมาชิกอื่นภายในครอบครัว ส่วนสังคมที่ขยายออกไปก็มีผู้ปกครองในแต่ละระดับ ๆ ขึ้นไป จนกระทั่งถึงการปกครองระดับประเทศ ตามกรอบแนวคิดในการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชน เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐมีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ

ธรรมาภิบาล (good governance) เป็นการรวมคำของ ธรรม และ อภิบาล หมายถึงวิธีการที่ดีในการใช้อำนาจเพื่อบริหารดูแลและจัดการทรัพยากร โดยมีเป้าหมายเพื่อความเป็นธรรม สุจริต มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล ซึ่งวิธีการที่จะสร้างให้เกิดมีธรรมาภิบาลขึ้นมาได้ก็คือการมีความโปร่งใส มีความรับผิดชอบ ถูกตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ โดยสภาพแวดล้อมของธรรมาภิบาลอาจประกอบไปด้วยกฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ ประมวลจริยธรรม ประมวลการปฏิบัติที่เป็นเลิศและวัฒนธรรม¹² ธรรมาภิบาลจึงเป็นเรื่องของหลักการบริหารที่เป็นหลักการดำเนินงานนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุดคือ ความเป็นธรรม, ความสุจริต, ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล¹³ การปกครองด้วยธรรมาภิบาลจะเกิดขึ้นเพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็งได้นั้น ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจำเป็นต้องมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันด้วยความเป็นธรรมและด้วยความสุจริตตามหลักธรรมาภิบาล

¹² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2545). การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : วิทยุชน.

¹³ ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ. (2545). โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีวัดผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดี. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.

6. ความสำคัญของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการที่ดี เป็นหลักในการนำมาปกครองประเทศให้เกิดความสงบสุขโดยยึดหลักพื้นฐาน 6 ประการ ดังนี้

1. หลักนิติธรรม หมายถึง การตรากฎหมายที่ถูกต้อง เป็นธรรม การดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักกฎหมาย มีการกำหนดกฎกติกา และมีการปฏิบัติตามกฎ กติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัดโดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพ ความยุติธรรมของประชาชน

2. หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองจนเป็นนิสัยให้เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ จริงใจ ชยัน อดทน มีระเบียบวินัย และประกอบอาชีพสุจริต

3. หลักความโปร่งใส หมายถึง การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานของทุกองค์กรให้มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

4. หลักการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ การทำประชาพิจารณ์ การร่วมลงประชามติหรืออื่น ๆ ที่เปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจปัญหาสำคัญของประเทศ

5. หลักความรับผิดชอบ หมายถึง มีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การตระหนักในสิทธิหน้าที่ การใส่ใจปัญหาสาธารณะและการกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่างและกล้าที่จะยอมรับผิดชอบผลการกระทำของตน

6. หลักความคุ้มค่า หมายถึง การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม และมีการรักษาพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

7. หลักพุทธธรรมในการพัฒนาธรรมาภิบาล

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะเข้มแข็งได้นั้น ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจำเป็นต้องมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันตามหลักธรรมาภิบาล ธัมมาธิปไตยเป็นการปกครองที่ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ โดยมีได้ถือตนหรือถือโลกเป็นใหญ่ โภะทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักพิจารณาอย่างถ่องแท้ ตามกำลังสติปัญญา และมุ่งคิดพิจารณาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพ หลักการกฎ ระเบียบ กติกา และข้อบังคับทางสังคมนั้น ๆ โดยมีเป้าหมายคือให้ประเทศชาติมีความสงบสุข และสังคมเกิดความปกติร่มเย็น

ในอริยสัจ 4 มีคำสอน ที่ให้สติดต่อผู้ที่ผู้นำเกี่ยวกับการปกครองได้เป็นอย่างดี เพราะความเป็นใหญ่นี้ ได้แก่ ผู้นำในระดับต่าง ๆ เช่น นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี นักการเมือง รวมถึง

ผู้บริหารองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นต้น เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในการประพฤติปฏิบัติตนของประชาชนและผู้ปกครองประเทศ เพื่อเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดการปกครองที่ดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (พระพุทธศาสนากับการเมืองและสันติภาพ.) หลักพุทธธรรมในการปกครองนั้น นักวิชาการต่าง ๆ ได้ตีความและอธิบายธัมมาธิปไตยของผู้ปกครอง โดยสังเคราะห์กับหลักธรรมในพุทธศาสนาในเชิงประยุกต์ โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง ที่ใช้ในการเป็นผู้นำ ในการวินิจฉัยสั่งการวางแผนนโยบาย วางกรอบการบริหารบ้านเมือง เพื่อการพัฒนาประเทศและพัฒนาองค์กร มีดังนี้

1. อปรีหานิยธรรม (condition of welfare) เป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง ที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดย (1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ (2) มีความพร้อมเพรียงกัน และทำกิจกรรมร่วมกันเป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน หรือพร้อมเพรียงกันป้องกันบ้านเมืองจากศัตรูผู้รุกราน (3) ไม่ละเมิดและไม่ล้มล้างสิ่งที่ตกลงไว้แล้ว ถือมั่นปฏิบัติอยู่ในบทบัญญัติที่วางไว้เป็นธรรมเนียม (4) ให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก¹⁴ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).2546.211.)

2. หลักสาราณียธรรม เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเพื่อเอื้อกูลกัน ซึ่งมี (1) การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้าย และมุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน (2) ใช้หลักการพูด โดยการเจรจาให้เข้าใจกัน ไม่กล่าวร้ายเสียดสีกัน เป็นต้น (3) มีจิตเมตตาไม่คิดทำร้าย มีความซื่อสัตย์เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน (4) แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (5) ดำเนินนโยบายต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการนั้นอันจะก่อให้เกิดความหวาดระแวง ไม้ไว้นื้อนื้อเชื่อใจกัน (6) มีความเห็นร่วมกัน ยอมรับในกฎ กติกาทางสังคมที่กำหนดไว้ ไม่เอารัดเอาเปรียบกันหรือข่มเหงกีดกันผู้อื่น¹⁵

3. หลักสังคหวัตถุ เป็นคุณธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นไว้ได้ เป็นเครื่องก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวและผูกพันให้มั่นคง ซึ่งมี (1) การให้ การแบ่งปัน เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรีผูกสามัคคีกันไว้ (2) เจรจาอ่อนหวานสุภาพ อ่อนโยนและเป็นคำที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วสบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น (3) บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และไม่นิ่งดูตายเมื่อผู้อื่นขอความช่วยเหลือ การสนับสนุนในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เป็น

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ 12. หน้า 211.

¹⁵ อ้างแล้ว หน้า 200.

ประโยชน์ต่อประชาคมโลก (4) เป็นผู้มีตนสม่ำเสมอ การให้ความนับถือเพื่อนมนุษย์ ผู้มีฐานะศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามบุคคลที่ด้อยกว่าตน¹⁶

4. หลักพรหมวิหารธรรม เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักในใจและควบคุมความประพฤติให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างประเสริฐบริสุทธิ์หมดจด และปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยชอบธรรม ซึ่งมี (1) ความรักเมตตาปรารถนาดี มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์ให้เพื่อนมนุษย์มีความสุข (2) ความกรุณาสงสาร คิดช่วยเหลือเปลี่ยนแปลงบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อน (3) มีมุทิตาจิต พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ด้วยจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน (4) มีความอุเบกขา วางใจเป็นกลาง มีจิตใจเที่ยงตรง ไม่เอนเอียง ไม่เกิดอคติต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย¹⁷

8. หลักพุทธธรรมในการพัฒนาปัจเจกบุคคลที่เป็นมูลฐานของระบอบประชาธิปไตย

การพัฒนาธรรมาภิบาล หรือระบอบประชาธิปไตยนั้น ต้องเริ่มที่ตัวบุคคลเป็นลำดับแรก หลักธรรมในการพัฒนาตนเองนี้คือ ศีลห้า และหลักกุศลกรรมบถ โดยการที่บุคคลต่าง ๆ จะต้องมีความถึงเห็นความสำคัญของความถูกต้องดีงาม เมื่อได้เห็นความสำคัญของความถูกต้องดีงามแล้ว ความถูกต้องดีงามนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจผลักดันให้แต่ละบุคคลพยายามควบคุมตนเองให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงามได้เอง เมื่อควบคุมตนเองได้ก็เปรียบเสมือนการชนะใจของตนเองได้เพราะว่าคนเราหากชนะใจตนเองได้ก็เท่ากับได้เปิดโอกาสให้ธรรมฝ่ายดีมีพลังสามารถมาควบคุม

ลักษณะของบุคคลที่เป็นอรรถาธิปไตย ถ้าเป็นตัวบุคคลก็เป็นบุคคลที่เชื่อมั่นในตนเองมากเกินไป โดยไม่ยอมฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เอาแต่ทำตามใจตนเองเป็นเรื่องสำคัญ แต่ไม่ได้คำนึงว่าสิ่งนั้นอาจจะกระทบกระเทือนถึงประโยชน์และชีวิตของผู้อื่น ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีลักษณะของอรรถาธิปไตย จึงถูกกล่าวขานเรียกว่า เพด็จการ และลักษณะของบุคคลที่เป็นโลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ อะไรที่ชาวโลกนิยมชมชอบ แม้จะเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรมก็ตาม ก็ทำไปตามความคิดเห็นของโลก หรือความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ หรือในบางครั้งอาจจะเห็นว่า เมื่อมติของคนส่วนมากมีความคิดเห็นอย่างนี้ แม้ว่าสิ่งนั้นมันเป็นการทำลายผลประโยชน์ของผู้อื่น หรือเป็นการลบหลู่เกียรติและชื่อเสียงของบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม การร่วมกันทำ ลักษณะการร่วมกันทำของคนส่วนใหญ่ที่นิยมชมชอบกัน นี่เป็นลักษณะของบุคคลที่ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งบางครั้งก็ทำให้ตนเองต้องกลายเป็นคนอ่อนแอได้ ส่วนลักษณะของบุคคลที่เป็นธัมมาธิปไตย มีหลักธรรมในการพัฒนาอรรถาธิปไตยแก่ตนเองอย่างแท้จริง มีสามหลัก (1) อตตาทิ อตตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งของตน (2) วิริเยน ทุกขมจฺเจติ คนจะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร (3) สามคฺคี สมคนานํ ตโป สุขิ ความพร้อม

¹⁶ อ้างแล้ว หน้า 143.

¹⁷ อ้างแล้ว หน้า 161.

เพรียงของหมู่ทำให้เกิดสุข โดยมีหลักธรรมคือศีลห้าเป็นเบื้องต้นและหลักกุศลกรรมบถเป็นเบื้องต้น
กลางในการพัฒนาปัจเจกบุคคล

อธิปไตยทางกายภาพนั้น หัวใจของประชาธิปไตยอยู่ที่การเคารพสิทธิมนุษยชน
หลักการสำคัญของธัมมาธิปไตยคือการยึดถือธรรม มีธรรมเป็นจุดเริ่มต้นที่นำบุคคลไปสู่การ
ประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม กฎหมายปกครองบ้านเมืองที่เป็นธรรมนุญอันสูงสุด เป็นหลักของการ
ปกครองก็คือ รัฐธรรมนูญ เมื่อสมาชิกรัฐสภาร่วมมือกันตรากฎหมายอันใดออกมา เป็นกฎหมาย
ปกครองบ้านเมือง มีการปรึกษาหารือกันแล้วเห็นสมควรจะออกกฎหมายมาตราต่าง ๆ ออกมาบังคับ
เพื่อให้สังคมมีความประพฤติปฏิบัติดีสม่ำเสมอ ประชาชนเคารพต่อมติของผู้แทนที่เข้าไปทำหน้าที่
ในสภาเหล่านั้น ซึ่งเรียกว่า รัฐธรรมนูญปกครองบ้านเมือง ส่วนหลักธัมมาธิปไตยของศาสนาในส่วน
ของปัจเจกบุคคลโดยมีศีลห้าเป็นเบื้องต้นและหลักกุศลกรรมบถเป็นเบื้องต้น การมีศีลห้าข้อเป็น
หลักแล้ว ธรรมห้าข้อหรือเบญจธรรมย่อมเกิดขึ้นตามมา ศีลห้าและหลักกุศลกรรมบถ เป็นธรรมที่
บุคคลนั้นนำไปประพฤติปฏิบัติ มีธรรมเป็นใหญ่ ทำให้ปัจเจกบุคคลนั้น ๆ เคารพในตนเองและผู้อื่น
ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจและไม่ละเมิดในสิทธิของผู้อื่น การปกครองบ้านเมืองโดยความเป็น
ประชาธิปไตยย่อมมีขึ้นได้อย่างสมบูรณ์

1. ศีลห้า พระพุทธองค์สอนให้มนุษย์มีความรัก ความเมตตาปรานีต่อกัน เริ่มต้นศีลห้า
ข้อที่หนึ่ง พรองค์ท่านตรัสว่า อย่าฆ่ากัน อย่าเบียดเบียนกัน อย่าข่มเหงกัน อย่ารังแกกัน อย่าฉ้อฉล
ร้ายกัน ผู้ใดมีศีลเป็นหลักยึดในใจของตน บุคคลนั้นย่อมได้ชื่อว่า ถือธรรมเป็นใหญ่ เมื่อถือธรรมเป็น
ใหญ่ เราก็จะมีแต่ความรัก ความเคารพ ความเมตตาปรานี เป็นมูลฐานให้เกิดการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตย หัวใจของประชาธิปไตยอยู่ที่การเคารพสิทธิมนุษยชน ศีลห้าเป็นมูลฐานให้เกิดการ
ปกครองระบอบประชาธิปไตย ผู้มีศีลห้าก็ได้ชื่อว่า เคารพทุกสิทธิในการดำรงชีพอยู่โดยเสรี สิทธิใน
การครอบครองสมบัติโดยเสรี สิทธิในการใช้ประโยชน์ในคุ้มครองของตนโดยเสรี และสิทธิอื่น ๆ ใน
สังคม ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรม ผู้มีธรรมในจิตใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันเป็นหัวใจ
ของเสรีภาพ โดยมีเหตุผล มีกติกา ย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2. หลักกุศลกรรมบถ เป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามทั้งทางกาย ทาง
วาจา และทางใจที่สูงกว่าพุทธจริยธรรมขั้นต้นคือศีลห้า ที่เป็นการฝึกฝนขัดเกลาและควบคุม
พฤติกรรมทางกายและทางวาจา¹⁸ ส่วนกุศลกรรมบถ 10 แปลว่า ทางแห่งกรรมดีหรือทางแห่งกรรมที่
เป็นกุศลสืบประการ โดยแบ่งออกเป็นสามส่วน ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ¹⁹ ครอบคลุมไป

¹⁸ ประยงค์ แสนบุราณ. (2547). ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. หน้า
78.

¹⁹ ศี.ปา. 11/360/283.

ถึงจิตใจที่ทำหน้าที่นึกคิดก่อนที่จะลงมือกระทำทางกายและทางวาจาด้วย ซึ่งมีดังต่อไปนี้ (1) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน แต่ให้มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กันและกัน (2) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ แต่ให้เคารพสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน (3) ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันและกัน (4) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง ให้กล่าวแต่คำสัตย์จริง ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ (5) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยงสร้างความแตกแยก ให้พูดแต่คำที่ส่งเสริมความสามัคคี (6) ละเว้นการพูดคำหยาบ สกปรกเสียหาย ให้พูดแต่คำสุภาพชวนฟัง (7) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ พูดคำจริง มีเหตุผล มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ (8) ไม่ละโมภ ไม่คิดเอาแต่จะได้ คิดเสียสละเผื่อแผ่ (9) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน จ้องที่จะทำลาย มีความปรารถนาดี มีไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน (10) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกุศลและอกุศลกรรม “ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย”²⁰

ส่วนอชิปไตยทางจิตนั้น ธรรมชาติของจิตจะเป็นผู้รู้ รู้หมดทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านเข้ามา เครื่องมือสื่อสารของจิต อาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แต่ละอายตนะมีหน้าที่เฉพาะตน ก้าวากันไม่ได้ ตามีหน้าที่เห็น หูไม่สามารถทำหน้าที่เห็นหรือดูแทนตาได้ หรือ หูมีหน้าที่ฟังได้ยิน ตาไม่สามารถทำหน้าที่ฟังหรือได้ยิน ทางศาสนา อายตนะแต่ละอย่างดังกล่าวนี้จึงบัญญัติว่าเป็น อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่ ก็คือ อชิปไตยนั่นเอง

การฝึกอบรมจิตทางพุทธศาสนาเป็นการทำสติให้มีสติรู้อยู่ตลอดเวลา เป็นการกำหนดรู้เรื่องชีวิตประจำวัน การกระทำทางกาย เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน รับประทาน ดื่ม ทำ พูด และการคิด มีสติสัมปชัญญะรู้รอบอยู่ที่ตนเอง สามารถยืนหยัดอยู่ในความเป็นอิสระได้ตลอดเวลา ถึงแม้จิตจะผูกพันอยู่กับโลกแต่ก็ไม่เป็นทาสของอารมณ์ มีอะไรมากระทบก็สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้²¹

การประยุกต์ใช้ธรรมะอชิปไตยเป็นเครื่องมือพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยทั้งสี่แนวทาง ได้แก่ การควบคุมตนเอง การพัฒนาตนเอง การตรวจสอบตนเอง และการตรวจสอบภายนอก เป็นการยึดเอากฎเกณฑ์ ความดีงาม ความถูกต้อง บนพื้นฐานแห่งธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรมทั้งระบบการเมืองราชการ สังคม หรือคนในแวดวงอาชีพอื่น ๆ ด้วย สิ่งที่น่าทึ่งให้เห็นมีการทุจริตคอร์รัปชัน การก่ออาชญากรรม การเสพ

²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตโต). (2545). วินัยชาวพุทธ : สุขความสุขมั่นคงของคนที่เข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : โรงเรียนรุ่งอรุณ. หน้า 17-18.

²¹ ภัทระ คำพิทักษ์. (2553). อชิปไตยตามหลักธรรม. โพสต์ทูเดย์/ไลฟ์สไตล์ 21 มีนาคม 2553. ค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2565, จาก <https://www.posttoday.com/lifestyle/17816>.

และการค้ายาเสพติด เพราะฉะนั้น การส่งเสริมให้ธัมมาธิปไตยเจริญงอกงามในใจคน เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าความถูกต้องดีงามเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถดำรงสังคมไทยไว้ได้ หากสังคมไทยคาดหวังความเป็นประชาธิปไตยที่มากขึ้น แต่กลับไม่สนใจในการพัฒนาประชากรให้มีความเป็นธัมมาธิปไตย ก็เสมือนเป็นการไม่สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง เพราะคุณภาพของคนก็จะสะท้อนให้เห็นคุณภาพของประชาธิปไตยด้วย

9. บทสรุป

ความเข้าใจของคนไทยทั่วไปที่มีต่อภาพลักษณ์ของประชาธิปไตยนั้น ก็คือในสังคมของคนหมู่มาก ต่างคนก็ต่างมีความต้องการที่แตกต่างกันออกไป เกณฑ์ตัดสินอำนาจสูงสุดของความถูกต้องหรือความประสงค์ของคนในระบอบนี้ก็คือเสียงข้างมากของประชาชนนั่นเอง การตัดสินใจ เช่นว่านี่เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะหากตัดสินใจผิดก็ตีไป ถ้าตัดสินใจดีก็อาจเกิดความเลื่อมความพินาศได้ การที่จะตัดสินใจผิดหรือตัดสินใจถูก ก็อยู่ที่ความเป็นคนดี มีปัญญา เป็นผู้มีคุณธรรม และมีความรู้ความเข้าใจ เฉลียวฉลาด สามารถในการคิด เป็นต้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนควรจะมี ถ้าประชาชน เป็นคนดีตั้งใจดี มีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญาชัดเจน คิดเป็น มองเห็นความจริง ก็ตัดสินใจได้ถูกต้อง ดังนั้น จากแนวคิดเรื่องดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นได้ว่า ประชาธิปไตยมีประชาชนเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจ เพราะเป็นผู้อำนาจตัดสินใจในการเลือกผู้แทนให้เข้าไปบริหารประเทศว่า จะต้องเป็นคนดีและมีปัญญา การตัดสินใจที่ว่ำนั้น วินิจฉัยด้วยเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ประชาธิปไตยในแนวกว้าง จึงมีความหมายทั้งในรูปแบบการปกครอง และเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในแง่ของการปกครองจะเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนรวม รัฐบาลที่เกิดขึ้นนี้จึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการช่วยให้ประชาชนได้บรรลุจุดหมายปลายทางของสังคม นั่นคือความผาสุกของประชาชน ซึ่งหมายความรวมถึง (1) เสรีภาพที่บุคคลอาจมีและใช้ได้ อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องสอดคล้องกับหลักการเรื่องความมั่นคง ความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวัสดิการของส่วนรวม (2) โอกาสที่บุคคลจะสามารถดำเนินงานหรือกิจการต่าง ๆ ตามความต้องการ ทุกคนควรจะได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการที่จะพัฒนาศักยภาพต่าง ๆ ตามความสามารถของตนเอง (3) บุคคลมีโอกาที่จะพัฒนาตนเอง มีความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านสติปัญญา ความสามารถ และบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล (4) มีศักดิ์และสิทธิ์ในการปกครองประเทศ หรือการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจปกครองตนเอง

ปัญหาหลักในสังคมไทยมีอยู่สามด้านด้วยกันคือ ด้านพลเมือง ด้านการเมือง และด้านระบบราชการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีสาเหตุจากการขาดจริยธรรมของบุคคลในระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ธัมมาธิปไตยนี้เป็นทางสายกลางแห่งอธิปไตย เป็นการนำหลักการที่ดีของทั้งฮัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตยมารวมเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันก็ย่อมส่งผลดี และเกิด

ประสิทธิภาพในการปกครองหรือการใช้ชีวิตของปัจเจกบุคคลได้มากกว่า โดยมีผู้ปกครองที่เป็น (1) ผู้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา (2) ผู้มีความเด็ดขาด และเชื่อมั่นในตนเอง (3) ผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (4) ผู้รู้จักตามทันข่าวสาร และเหตุการณ์ของโลก (5) ผู้ไม่เชื่อข่าวสารหรือผู้อื่นโดยง่าย และเชื่ออย่างมีเหตุมีผล (6) ผู้ใช้หลักธรรมเป็นพื้นฐานประกอบการพิจารณาตัดสินใจ (7) ผู้ปฏิบัติตามกฎ ศีลธรรม และประเพณีอันดีงามของสังคม (8) ผู้หมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เป็นนิจ

การปฏิบัติตามแนวทางธัมมาธิปไตยในฐานะเป็นเครื่องมือประยุกต์ใช้พัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยมีคุณค่าทั้งต่อปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและต่อการปกครอง ธรรมนูญบาลในระบอบการปกครอง ซึ่งมีหลักการสำคัญโดยรวมเป็นการยึดมั่นในกฎกติกา ความจริง ความดีงามและความถูกต้อง ตามประสามติเลียงส่วนใหญ่ของประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการปกครองนั้น และหลักการย่อย หมายถึง ศีลห้าและหลักกุศลกรรมบถ ที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของปัจเจกบุคคล ส่งผลให้มีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางความคิดจิตใจที่ถูกต้องดีงาม ละเว้นการทำชั่วและตั้งมั่นอยู่ในกายสุจริต วาจาสุจริต ใจสุจริต ปัญหาจริยธรรมของบุคคลต่าง ๆ ก็จะได้รับแก้ไข ซึ่งจะส่งผลให้ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยย่อมได้รับการแก้ไขและพัฒนาไปด้วย แม้ว่าคนไทยจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าความคิดเหล่านั้นจะเป็นความคิดที่เป็นอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตยก็ตาม หากยึดมั่นเดินตามแนวทางแห่งธัมมาธิปไตย ความคิดเห็นต่างของคนในชาติจะสามารถนำมาช่วยพัฒนาประเทศชาติให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับอารยประเทศอื่นได้²²

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2556). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- เกษียร เตชะพีระ, *ปัญหาของประชาธิปไตย: เอกลักษณ์, คั่นเมื่อ 1 ธันวาคม 2565*, จาก http://www.people.umass.edu/pokpongji/Interest/interest_kasean_15.htm.
- พิสุทธิพงศ์ เอ็นดู, วิโรจน์ ทองปลิว. (2562). *พุทธอธิปไตย 3 กับมุมมองความเห็นต่าง*. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ 4 ฉบับที่ 11 มกราคม-มิถุนายน 2562.

²² พิสุทธิพงศ์ เอ็นดู, วิโรจน์ ทองปลิว. (2562). *พุทธอธิปไตย 3 กับมุมมองความเห็นต่าง*. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ 4 ฉบับที่ 11 มกราคม-มิถุนายน 2562. หน้า 74-75.

พระพุทธศาสนา กับการเมืองและสันติภาพ. ค้นเมื่อ 3 ธันวาคม 2565, จาก

<https://sites.google.com/site/fon5481136057/hnwy-thi-7/7-1>

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *วินัยชาวพุทธ : สู่ความสุ่มั่นคงของคนที่เข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ :
โรงเรียนรุ่งอรุณ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* พิมพ์
ครั้งที่ 12.

ภัทรธำ คำพิทักษ์. (2553). *อธิปไตยตามหลักธรรม*. โพสต์ทูเดย์/ไลฟ์สไตล์ 21 มีนาคม 2553. ค้นเมื่อ
1 ธันวาคม 2565, จาก <https://www.posttoday.com/lifestyle/17816>.

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. (2508). *หลักรัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มปป.

ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ. (2545). *โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาศูนย์วัดผลการพัฒนาระบบบริหาร
จัดการที่ดี*. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.

บรรศักดิ์ อูวรรณโณ. (2545). *การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ :
วิญญูชน.

ประยงค์ แสนบุราณ. (2547). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ศาสนากับการเมืองการปกครอง . ค้นเมื่อ 3 ธันวาคม 2565, จาก

<https://sites.google.com/site/metawatee/sasnaphuth/sasna-kab-karmeuxng-kar-pkkrxng>.

อนุชา พละกุล, สุรพล สุขะพรหม, ยุทธนา ประณีต, พระสมุห์อาคม อาคมธีโร, ดาวันภา เกตุทอง.

(2563). *ธรรมาธิปไตย : แนวคิด ทฤษฎี และการส่งเสริมการตื่นตัวทางการเมือง*

*ระบอบประชาธิปไตยของเยาวชน**. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1

(มกราคม – มิถุนายน 2563).

